

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XLII

*ПОСВЕЂЕНО СЕЋАЊУ НА АКАДЕМИКА
ПАВЛА ИВИЋА*

НОВИ САД
1999

ОРОНИМ *ИНОК* И ПРОБЛЕМ СЕКУНДАРНЕ ЈЕДНИНЕ У СЛОВЕНСКОЈ ТОПОНИМИЈИ

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

UDC 808.61-311.3

Крајак садржај. Полазећи од акцента два црногорска оронима разматрају се могући случајеви сингуларизације у топонимији, која се вршила преосмишљењем старог генитива множине (без *-a*) у номинатив-акузатив једнине; делом се тај процес објашњава универбизацијом топографских синтагми са посесивним генитивом, а делом мешањем, на с.-х. терену, предлога у „*apud*” са ген. (псл. *u) и у „*in*” са ак. и лок. (псл. *vъ).

Кључне речи: топонимија, генитив плурала, метатонија, сингуларизација, универбизација, синкретизам препозиција.

У Ђеклићима између села Војковића и Милијевића Ј. Ердeљановић бележи велико брдо и у њему „мртву воду” *Инок* (1926, 517). На карти Војногеографског завода размера 1 : 100000 из 1950, секција Цетиње, уцртано је, између Милијевића на југоистоку и Војковића на северозападу, десно од пута који води од Цетиња на север и рачва се код Дуба ка Грахову и ка Никшићу, 1150 м високо брдо таквог имена. У једној песми из Милутиновићеве збирке помиње се *Инок ђрад*: „но удрисмо на Иноку граду” (Чојковић 1833, 100°, стих 91; замена акузатива локативом у оваквом обрту карактеристична је за староцрногорске говоре, уп. Ивић 1985, § 165). Радња песме дешава се у околини Кладуше, а иначе јој је топографија доста произвољна, те ће бити у праву РЈА (3, s. v.) када просуђује да је овај *Инок ђрад* исто што и *Јанок ђрад* који се помиње у другим песмама и у летописним забелешкама, а идентификује се са Ђуром (Ѓуџ, нем. Raab, античка Arrabona) у Угарској. Певач од којег је ова песма записана је, међутим, Ђепан Ломпар из Боковога у Цеклину, што је само десетак километара ваздушном линијом југоисточно од брда Инока, и чини се основана претпоставка да му је пред очима лебдео завичайни ороним када је *Јанок* изврнуо у *Инок*, тим пре што и на Иноку има старих рушевина, на које ћемо се још доцније осврнути.

Ердeљановић 1. с. ороним *Инок* тумачи овако: „Инок је високо, над својом околином јако уздигнуто, осамљено брдо, те ће му име без сумње бити дошло од српске речи *инок*, за коју се у Рјеџник-у загребачке Академије каже, да јој је старије значење: један, сам; да је постала од *ин* (један) и да је стара словенска реч”. У прилог овом објашњењу може се навести да је у тим крајевима забележена реч *инок* за главицу лука од једног чешња: „Главна средства противу зла ока, мађија и намета су: тисово дрво, лук *инок*” (Дучић 1931, 310); „у Кучима лук *инок* је хваљено средство противу зла ока и урока. То је главичица бијела лука од једнога

јединога чешња” (id. 311). РСА 7/1971. s. v. наводи обе ове потврде, али само ону прву непосредно из Дучића, а другу по Тихомиру Ђорђевићу (1938, 194), који је сам, дабогме, напросто пренео Дучићев податак. Пада у очи да ЭССЯ 8/1981 232 д. s.v. *ѣнокъ(ѣ)*, иако се та свеска појавила десет година након изласка поменутог свеске РСА, не бележи ово српско значење, веома важно за тамо усвојен суд о коначном пореклу речи, тј. да она није настала као калк од грч. *μοναχός* „самотник, монах”, већ да је старо, прасловенско, или још праиндоевропско образовање. Треба још поменути да у старосрпским примерима које наводи Даничић ова реч стоји, додуше, увек са термилолошким значењем „монах”, али још увек делом чува придевску промену (инокѣмъ шбразъ код Доментијана, инокѣмъ љубѣ у летопису).

Тако би кучки фитоним *лук инок* као несумњив случај чувања придева у слободном, описном значењу „један, усамљен” на истом терену потврђивао Ердељановићево тумачење оронима *Инок*. Но сам Ердељановић ор. cit. 514 бележи један податак који отвара пут другачијем објашњењу, од термина *инок* „монах”: „Вредно је пажње да се... на... врху од Инока, једно земљиште, које сад спада у хатар... Милијевића, зове именом *Црквина*. На њему је без сумње била некад црква, али врло давно, јер се о њој ништа не зна, а и нема никаквих трагова од ње, што опет значи, да је свакако била дрвена или сухомеђна”. То указује да је брдо могло понети име по некадашњем манастиру, тачније по његовој монашкој обитељи. Неизведен облик једнине као да говори против ове алтернативе, а у прилог оне прве, топографске. Да је брдо названо по монасима, очекивали бисмо *Иночко (брдо) или, у најмању руку, плурал *Иноци. Но можемо се питати да ли је *Инок* изворно номинатив једнине. Повод за сумњу даје нагласак који је Ердељановић — претпостављамо, тачно — забележио. Материјал који наводи ЭССЯ s. v. упућује на прасл. *inǫkъ: сх. *ѣнок*, буг. *инѡк*, рус. дијал. *инѡк*. Додуше, у књижевном руском језику имамо *ѣнок* „монах”, али реч је у том значењу застарела и књишког, црквенословенског порекла, а не народна. Извођење почетног *i-/jъ-* из индоевропског кратког дифтонга **ǵi-* такође не говори у прилог иницијалног нагласка. У овом делу зетско-сјеничког дијалекатског подручја краткосилазни нагласак се спорадично преноси само са отвореног последњег слога, али не и са затворене ултимае, тј. чува се тип *ѣоинѡк* са непренесеним нагласком (Ивић 1985, § 155), те бисмо очекивали *Индѡк. Дилему би могао решити акценат фитонима *лук инок*, али га Дучић не бележи.¹ Пођемо ли од очекиваног ном. једн. *инѡк, долазимо до закључка да би *Инок* могао бити сингуларизован стари генитив множине „монаха”, стсрп. *ѣнокъ* (ДЗ § 196), свакако већ са повученим нагласком, који ће бити старији од *-ā* у данашњем облику *ѣнока̄*.² У питању је што-

¹ Такав зналац кучког говора, као што је проф. др Драгољуб Петровић, не памти да је ову реч чуо.

² Пада у очи да се у заглављу 196. члана Душанова законика различито пише почетно *и-* у ген. мн. *ѣнокъ* и ген. једнине *ѣнокѣ*. Члан је сачуван само у Раковачком препису из 1701. Ишло овакво писање на рачун преписивача, јеромонаха Пахомија, или његова предлошка, сме се помишљати да ту јота није произвољно стављена уместо ижице, него у жељи да се повуче разлика ген. мн. *ѣнок према номинативу *инѡк* > *ѣнок*.

кавско повлачење нагласка у генитиву множине са кратке пенултима на такође кратку антепенултиму, тип *урџци* > *уроци* : *урџка* (Stang 1957, 95). С обзиром на то да је дужење у генитиву стара појава, коју срећемо и у словеначком (нпр. *отрџк*) ваљало би претпоставити старосрпске ликове *џирџк*, **урџк*, па и **инџк*. Ако је *Инок* реалан одраз генитива множине, изостанак дужине на *о* може се ставити на рачун како губљења постакцентатских дужина у локалном говору, тако и сингуларизације, будући да је тип номинатива једнине на *-џк* непознат.

Предложена интерпретација може се поткрепити несумњивом формалном и семантичком паралелом са чакавског терена коју пружа топоним *Фрајџџр* „самостан и црква фратарâ” у Брусју на Хвару. Данас је то *singulare tantum* мушког рода: генитив гласи *Фрајџџра*, акузатив *Грџн у фрајџџр*, локатив *Миса је у фрајџџр*, но по пореклу је то генитив множине од *фрџџар*, *-џра* „фратар” који је постао номинатив једнине. Овакво тумачење, дато већ од записивача (Dulčići 1985, 446), не подлеже сумњи; осим нагласка потврђује га и метатонијом узрокован прелаз *a* > *o*. Наведени пример *грџн у фрајџџр* помаже да се наслути могућ пут топонимизације косог падежа множине. Ту је *y* + акузатив < **vъ*, дакле изједначено, као и на штокавском терену, са *y* < псл. **u* + генитив (иначе се у чакавским говорима чува дистинкција између *v* < **vъ* и *y*). Следствено томе, обрти типа *грџн у фрајџџр* „идем код фратарâ” (gen. pl.) могли су бити реинтерпретирани као „идем у место (звано) *Фрајџџр*” (nom./acc. sg.).

Могуће је, дакле, да је облик номинатива једнине *Инок* настао аналогном реинтерпретацијом синтагме *идџм у Инџк* „идем код инокâ” као „идем у место звано *Инок*”. Допринети је могло и изједначавање локатива са акузативом, захваљујући коме је у *Инџк* могло бити схваћено и као „у месту званом *Инок*”. Конструкција глагола кретања са *y* + генитив типа *Идем у Милана* „идем код Милана, у Миланову кућу” среће се и у књижевном језику (Feleszko 1970, § 2.1.31.3 даје пример: *иде у часних сестџара*), а посебно је карактеристична за зетске говоре.³

У вези са оваквом могућношћу тумачења имена *Инок* ваља се осврнути на још један ороним, који се два пута среће на истом подручју. То је *Мирџан-џлавџца* у јужним Кучима (Петровић 1988, стр. 51, који је тај облик забележио у Жијеву и Кастрату; он тамо даје и варијанте *Мерџан-џлавџца* из Бушата, *Мирџан-џлавица* из Момоњева, уз напомену да је слушао и четврту *Мерџан-џлавџца*). Исти топографски назив понавља се у Горњој Зети, у селу Грбавцима на десној обали Мораче ниже Подгорице, као *Мирџан-џлавџца* (Стаматовић 1994, 111). Упркос једној Барићевој етимолошкој конструкцији коју наводи Петровић 1. с., нап. 46, овде у првом делу нећемо имати ништа друго до *мир(ј)анин*, мн. *мирџани* „све-

³ Бошковић 1974, 385 д. интерпретира овај обрт другачије **Idъ vъ milana domъ*, где би *milana* био придевски акузатив (генитив) од номинатива хипотетичног придева **milanъ* = „Миланов” (истоветног у мушком роду основној речи). Независно од тога да ли су оваква придевска образовања реално постојала, већ сам паралелизам конструкције *Идем у Милана* са обичним обртом *Идем код Милана* у савременом колоквијалном језику пресуђује да овде изворно имамо *y* < **u* „код”, а не **vъ*.

товњаџи”. Реч спада у исту терминологију црквенословенске провенијенције као и *инок* „калуђер”; неће бити русизам, како се узима у РСА s.v., јер је потврђена још у старосрпском у облику *миранинь* (Даничић) дакле са спроведеном променом *rj > p* својственом српској фонетици. У том смислу, стари би облик био *Мирѧн-ѧлавѧџа*, а варијанте са *-j-* ишле би на рачун „модернизације” облика према рускословенском лику речи какав се у новије време и у Срба употребљава. Но ја не бих искључио могућност да се овде, стара група *rj* чувала као таква. Ако је, дакле, **Мир(j)ѧн-* етимолошки то што претпостављамо да јесте, поставља се питање морфолошке интерпретације тог првог елемента полусложенице. Дужина на *-а-*, коју иначе РСА не бележи код именице *мир(j)анин*, *мир(j)ани*, допушта претпоставку да се и овде ради о старом генитиву множине са метатонијским циркумфлексом на месту старог акута у осталим падежима. Дакле, старији тип, без повлачења нагласка какво имамо у новошток. *двѡрѧни* : *двѡрѧнѧ*; али са метатонијом, уп. чак. *чѧс* n. sg. : *чѧс* gen. pl. (Stang 1957, 95 д.), за тип изведеница на *-jane* са фиксним нагласком на суфиксалном слогу рус. *мирѧне* : *мирѧн*.

Разлика између *Инок* и *Мир(j)ѧн-ѧлавѧџа*, ако у оба случаја претпоставимо старе генитиве множине, у томе је што у овом другом случају тај генитив не стоји самостално, већ чини атрибутивни део топографске синтагме. Стога се овде теже може помишљати на просторну одредбу „код мирѧнѧ”, него пре на посесивну: „мирѧнска главица”, свакако у опозицији према некој монашкој или црквеној; доиста, у Грбавцима Стаматовић бележи назив *Цркѡвнѧ ѧлавѧџа* (ор. cit. 111), али за саму Миран-главицу даје податак да на њој постоје „видни остаци некадашњег манастира” (id. 108). Ако је ово име заиста означавало световњачки посед, могло је то бити у време пре оснивања манастира или након његовог заустења. Са друге стране, податак о рушевинама призива у сећање и романизам *мир* „зид” (уп. Skok II 484 д.). Ипак, образовање суфиксом *-jane* и чињеница да се иста формација понавља двапут на невеликој раздаљини, пре указују на претпостављену опозицију из сфере средњовековних својинских односа. Треба, међутим, допустити и могућност да је полусложеница овог типа добивена сажимањем из атрибутивне синтагме, будући да је до дужења *-а-* могло доћи и у придеву на *-ски* типа књиж. *двѡр(j)ѧнски*: **Мир(j)ѧнска ѧлавѧџа > Мир(j)ѧн-ѧлавѧџа*. Преносим запажање Драгољуба Петровића (ор. cit. 25) да су у кучкој топонимији врло ретки спојеви придева творених формантом *-ск-* и именица, типа *Јаблански До*, а много чешће конструкције типа *Рудина од Лѡквѧ*, настале можда као резултат романско-арбанашко-словенске симбиозе.

У старосрпском језику, код означавања насеља по занимању или друштвеном положају њихових становника, упоредо се употребљавају придевске синтагме на *-ски* и конструкције са посесивним генитивом множине, нпр. *влашки кѧшун* = *кѧшун Влах*, уп., с једне стране, *катѡуњ вѧлашкѧхъ* и *арванашкѧхъ* (MS 91), а с друге *ѧ. катѡуна влахъ* (MS 97, Дан.) *катѡњ Ђлах* код Леснова 1341. (ЗН 6016°). Не само да смемо претпоставити да се сингуларни облик *Влах* где год се данас среће у функцији то-

понима пре своди на генитив плурала него на номинатив-акузатив сингулара, са којим је тек накнадно морфолошки и акценатски изједначен,⁴ него и да истом објашњењу ваља прибећи када се тумаче парови где према потврђеној синтагми са придевом на *-ски* од најранијих помена стоји облик сингулара, тако у примеру *Овчарска гора* = *гора Овчар* (подкрилије гори *Љвчара* = *подъ крилѣ горѣ овчарскіе Даничиѣ*), где је *Овчар*, *Овчара* од друге половине XVI века, откада се овај ороним јавља у записима, облик једнине, уп. 1571: под планином *Овчаром* ЗН 693°, 1574: въ подкрилији горы *Љвчара* (707°), 1575: въ подкрилије планини *Љвчара* и *Кавлара* (721°), 1595: под' планином *Кавларом* и *Љвчаром* (867°), 1650: 8 *Овчаръ* (1446°). Алтернативно објашњење, да у *Овчар* имамо паралелно придевско образовање на *-јь*, није вероватно већ стога што се придеви не граде тим суфиксом од основа на **-ar'ъ*; ни универбизација у лажну сложеницу *Овчарска гора* / *иланина* > *Овчар-гора* / *иланина* > *Овчар* не долази у обзир у светлу горенаведених примера где се име нормално деклинира уз апелатив. Биће да је најпре обрт типа „у поткриљу планине *Овчара*” са новоштокавским обликом генитива множине почео да се схвата као „у поткриљу планине *Овчара*” са генитивом једнине, што је разорило свет од првобитном односу између атрибутивног и апелативног дела синтагме и омогућило њихову паралелну деклинацију „под планином *Овчаром*”.

Поучно може бити и разматрање распрострањеног типа *Коњух*, будући да у више случајева можемо кроз изворе проследити процес његове сингуларизације, а у једном случају и акценолошки налаз указује да се она одвијала управо преко генитива множине. „Коњуси” су били категорија зависног становништва у средњовековној Србији, уп. MS 96: *Добра Рѣка* и оу нки оу рочъни конюси, кои соу были оу старе кралице, те је логично претпоставити да је као ознака насеља ова реч долазила у множини. Заиста, у старосрпским изворима налазимо два села *Коњуси*. Једно, у области горњег Лима, пише се тако у Дечанској хрисовуљи, а данас му име гласи *Коњуве*, што је, очито, облик акузатива множине. Други *Коњуси*, посведочени у акузативу 8 *Коњуѣ* у повељи Хиландару (MS 264), и у придеву *мигѣ коњушка* око 1400. (ЗС 490), данас су *Коњух* на Косову (Урошевић 1975, 67); ту је, дакле, изворна множина замењена једнином. Којим путем је текао процес сингуларизације, појашњава један пример из поречја Западне Мораве. Данашње село Јанчићи звало се у XV веку *Коњуси*,⁵ а у другој половини XIX века Јован Мишковић (1875, 151) забеле-

⁴ То је случај са називом *Староџ Влаха* већ од најранијих помена, 1644: въ прѣдѣлѣнѣхъ и островѣхъ Стариѣ Влаха. 1650: на Стариѣ Влахѣ (ЗН 1389°, 1446°, оба записа архиепископа пећког Гаврила), у Вукову Рјечнику *Старѣ Владѣ* са нагласком ном.-ак. једнине; уп. и *Србовлах* у Крајини (тако још у тур. пописима XV в., Бојанић 1975, 216), дан. *Србово*. Обратно, данашња села *Власи* / *Власе* код Лесковца и *Власа* или *Власове* код Прокупља у турском попису из 1444—46 помињу се као *Влах* (Село *Влах* 1444—46, данас вер. *Власи* / *Власе* код Лесковца (Зиројевић/Ерен 1968, 390 са нап. 136 на 408), у истом попису *Влас* 404, исто село или *Власа* / *Власове* код Куршумлије, н. 351 на 413. *Власи* више села у области Лесковца 1455—1683 (Зиројевић 1983, 225), и ту ваља рачунати пре са генитивом него са акузативом множине, на рачун којег се, међутим, одржао номинатив-локатив са *-с*.

⁵ Тако у турском попису 1476; Аличић 1984, 206 чита „Коњуши” и погрешно убицира у Темнић.

множине изгледа да је био подложен и старински тип сложених ознака за занимање становника *Koldo-robī, заступљен чеш. дијал. заст. *kladorub* „тесар”, топонимима *Kladoruby*, *Kladruby*, *Kladěruby* (ЭССЯ 10, 125), на словенском југу карактеристичан за старосрпско тле (уп. у Метохији *Кладорубница* у Дечанским хрисовуљама, данас *Кладерница*, *Кладарница*, *Кладрница* (Пешикан 1981, 49), одакле се, по сведочанству фонетике ($y < \varphi$), у средњем веку ширио на бугарско и македонско подручје, уп. у међама поседа ман. Трескавца у XIV в. *Кладорубы* (акуз.; по Даничићу могао би бити *Kladorop* код Хлерица/Флорине, данас у Грчкој), у Бугарској *Кладоруп* код Видина, тако већ у раним турским пописима (Бојанић 1975, 205). У ужичкој Црној Гори постојало је у средњем веку село чије име Аличић (1984, 34) у турском попису из 1476. чита „Кладаруп”; данас се оно чува у хидрониму *Кладоруба*. Чини се, дакле, да и овде имамо развој паралелан ономе *Коњуси* > *Коњу(х)* / *Коњува*.

Имајући у виду да је неизведен облик личног имена у множини могао служити као патронимска и родовска ознака на исти начин као и изведенице на *-ићи/-овићи* или *-ци* > *-ци/-овци*, да су се, например, *Војнџови* потомци могли, поред *Војнџићи/Војнџовићи*, одн. *Војнџ(с)ци* (> *Воњежац* код Ужица), *Војнџовци* (уп. буг. *Војнеговци* код Софије, од XV в.: Заимов 1967, 238, сингуларизовано *Војнеговац* код Пирота: IM), звати и просто *Војнџи*, реинтерпретација генитива множине таквих назвања може пружити објашњење за појаву топонимских формација као *Ћ* *стоудница Коинџа*, у омеђењу метохијског села Пећана у Светоарханђеловској хрисовуљи (Пешикан 1986, 14; 22), *мѣсто рекомѣ Коинџ* у злетовској области у XIV в. и 1515. (ЗН 9330°, 6210°). Да ту имамо првобитни плурал указује *Војноџе*, име засеоку код Фоче (по топографској карти) < акуз. пл. *Војнџџь*; за *-нџџ-* > *-ноџ-* уп. *Бабонџићи* < *Бабонџићи*, *Брајноножићи* < *Брајнонџићи (Skok I 84). Коначно, на ген. множине *Војнџ вероватно се своди хидроним *Оњеџ* у сливу Колубаре, 1718: *Oniesck Bach* (Obschelwiz). Биће да су *Војнџи били неко влашко братство, јер је карактеристично да ЛИ *Коинџ*, иначе сложено од добро потврђених словенских именских основа али без потврде у северним словенским језицима, у старосрпским споменицима углавном носе власи: тако се зове један влах у Жичкој повељи (Даничић), затим у Дечанским хрисовуљама двојица влаха Тудоричеваца и Љпчиноваца, и два становника влашких катуна Шишатовца и Пинушинаца, а само један не-влах из Чабића (Грковић 1986, 58). Уп. још *Браниџ*, брдо са рушевинама старе тврђаве над реком Грацем јужно од Ваљева, свакако од *Брајнџ* < *Брајнонџ*, према имену села у чијем се атару оно налази *Бранџовић* (раније бележено и *Бранеџовић*), даље *Брањешици* у Босни код Челинца, *Бранешици* у Славонији код Пакраца и у зап. Србији код Чајетине, ово последње забележено у Крушевском поменику као *Бранеџски* (СП 126). Овај запис иде у ред потврда претпоставке да је топонимски суфикс *-(ов)ац/-(ов)ци* настајао реинтерпретацијом образовања на *-џкџ*, која је ишла преко локатива једнине на *-џсџ* и номинатива и локатива множине на **-џси*, *-џсџхџ*, у којима је најпре дисимилацијом *-џс-* > *-џ-* дошло до упрошћења у *-џџ*, *-ци*, *-џџ*. То значи да је топонимски тип *Петровци* по свом пореклу

исто што и патронимски модел *Петровски*.¹⁰ Сингуларизација типа *Петровци* > *Петровац*, као и оне типа *Косјерићи* > *Косјерић*, *Крчмар* > *Крчмар*, све релативно рецентне и проследиве кроз записе, дају се објаснити топонимизацијом ојконима, тј. преовлађивањем тежње да се граматички број ознаке прилагоди објекту, који је увек један (село, заселак и сл.), након што је изгледела веза са изворним значењем колективне патронимске или социјалне ознаке. Не бих, међутим, искључио да су и ту у неким случајевима утицали обрти са старим генитивом множине попут *у *Петровац*, *у *Косјерић*, *у *Крчмар*.

Пошавши од, самог по себи неизвесног, тумачења два црногорска оронима, *Ўнок* и *Мирјан-џлавица*, као окамењених старих генитива множине, дошли смо до претпоставке о широкој распрострањености појаве, а самим тим и у прилику да дамо свој допринос једној начелној расправи. Повод за њу дало је присуство на данашњем мађарском језичком простору бројних топонима, који се свode на неизведене облике словенских личних имена (нпр. *Terbegéc*, у записима XIII в. *Terbegezd*, *Trebequest* < *Terbigostъ). Нормалан словенски модел представљају посесивне изведенице, код сложених имена оне на *-jb*, уп. чеш. *Třebihošť*, пољ. *Trzebiegoszcz* (Rospond 1983, 139). Мађарски стручњаци, као Мор (Е. Моор) и Књежа (Kniezsa), оспоравали су словенски карактер таквих назвања; по њима, такав поступак топографског именовања био је својствен Мађарима у најранијој фази њиховог насељавања у карпатско-панонском басену, док су били још полуномади, тако да је важније било означити особу него место пребивања. Другим речима, Мађари су тако сами именовали насеобине по њиховим поседницима — (мање или више хунгаризованим) Словенима. Stanislav 1948, I 591—599 критикује такву тезу, трудећи се да докаже да је тај начин именовања био својствен и панонским Словенима најранијег доба, па наводи примере из разних словенских земаља, а понајвише са јужнословенског простора, где би требало да било лично име, било сталежна или професионална ознака лица стоји као назив места у неизведеном облику једнине. Станиславов избор је доста површан и некритички; најубедљивији примери, као буг. *Пасџух*, сх. *Коњух*, *Вишез*, *Својдруг* управо су они за које смо овде показали да се могу тумачити као секундарно сингуларизовани генитиви множине. Таквих је случајева могло бити и на тлу Угарске; но тамо је свакако било и мађарског именовања словенским личним именима, а и мађарског преименовања у том духу. Мађ. *Vuda* је секундарно у односу на сх. *Будим*; изворно је то свакако био *j*-посесив *Vudimjъ, уп. *Будимљу* на Лиму, да би након депалатализације и прелаза завршног *-т* у *-n* тако добивени облик *Будин* у билингвалној мађарско-словенској средини био схваћен као присвојни придев од личног имена *Буда*, које су затим Мађари, у складу са својим језичким осећањем, почели користити у неизведеном облику као ознаку за место. Све у свему, тип *Vojněgъ* m. sg. као *poten loci* мислим да није био својствен словенској топономастичкој

¹⁰ За једнину уп. (*град*) *Темац* код Беле Паланке, у XV в. Тџмљско, *Врџорац* < *Врхџорск, тј. место у врху *Горске* жупе.

творби, а где се јавља, или је плод инојезичног утицаја или секундаран, или посебан случај метафоре (нпр. *Враштар* као средњовековни назив за тврђаву која контролише неки теснац: ту није потребно претпостављати првобитни плурал).

На крају овог разматрања ваља нам се осврнути на један топономастички тип у сливу Белог Дрима, на који је скренуо пажњу Светозар Стијовић (1982). Тамо се у служби номинатива често јавља облик (новог) генитива множине без предлога (типови *Грāбл'а*, *Рейициџиā*, *Брда*, *Барџиā*, *Л'единā*, *Јабукā*, *Шевāрā*); акценат је, дакле, увек на ултими са дужином испред, без обзира на номинатив (*Јабукā* према ном. једн. *јāбука*), а код *а*-основа са полугласом у пенултими поред акцентолошког лика и облик се разликује од номинатива и јасно очитује да се ради о генитиву множине: *Локāвā*, *Конојāл'ā*; тај генитив се, међутим, не осећа као коси падеж у спојевима као *Горња|Доб(л')ња л'ешиā*, *Драјол'џвачка бачевициџиā* (ном. мн. ср. рода?); запажа се и напоредо постојање дублета *Барџиā* : *Бāрица*; најбоље је заступљен средњи род, посебно именице на *-џје*, нешто слабије женски, сасвим слабо мушки; ареал ове појаве је уски појас који се пружа у правцу север—југ између Жакова на северу и Гребника на југу, Црнаца на западу и Белице на истоку. У својој дисертацији Јованка Радић налази на сасвим другом крају косовско-ресавског дијалекатског подручја, у беличком селу Белици, варијанту *Тойдла* поред предлошко-падежне синтагме *Код њойдла* и помишља да би модел могао бити пренесен са подручја где га је установио Стијовић, с обзиром на то да је село претежно насељено становништвом косовско-метохијске миграционе струје (Радић 1999, 122). Сразмерно богата топономастичка грађа из средњег века коју за Подримље поседујемо не пружа елементе за објашњење типа који је описао Стијовић и установљење његове старине.¹¹ Видели смо да аналогна појава на подручју Црне Горе може бити старија од настанка новог генитива на *-а*. На одбрани дисертације Јованке Радић први пут сам, као члан комисије, усмено изнео претпоставку да се варијанте *код Тойдла* и *Тойдла* обе заснивају на синтагми у *Тойдла*, указавши на случајеве *Инок* и *Фрайџр*. Разлика је, наравно, та, што су претходно разматраним именима у основу речи које означавају лица (*инок*, *мирјанин*, *јасџух* „пастир”, *коњух*, *овчар*, *влах*, *Војнеџ*), и која су могла бити употребљавана како у посесивном генитиву множине тако и у *genetivus loci* уз предлог *у*, док овде имамо искључиво топографске ознаке, тако да се прва могућност чини искључена, а и друга сумњива, јер се у савременом језику употреба предлога *код* и *у* са генитивом разграничава тако што се овај други употребљава само за жива бића, док је онај први у том погледу неутралан, тј. могуће је и *код сесџара* и *код лиџа*, али само у *сесџара* а није *у *лиџа* (уп. Feleszko 1970, 2.1.31). Но те-

¹¹ У свом прегледу историјске топонимије овог краја, који обухвата материјал српских средњовековних повеља и турских пописа, узимајући у обзир у највећој мери и савремено стање, Митар Пешикан не износи на видело ниједан аналоган пример. Једино за необичан облик из Светоарханђеловске повеље *а меџа јеј...* на *Врбовица* примећује да га „из хронолошких разлога не можемо довести у везу са специфичним облицима топонима у овом крају: *Дрења*, *Локāвā* (1981, 45). Пре се ради о асс.сг. са мак. *-а < -р*.

шко може бити сумње да су у раније доба и на српско-хрватском терену били обични обрти попут руског у *лип*, па да у њима треба тражити родно место подримског типа. Но тврдити се то не може.

Следећи даље нит свог истраживања, можемо га протегнути и на поједине сегменте апелативне лексике. Суфикс *-ик* за извођење дримонима (назива за шуме): *борик*, *брезик* итд. могао би се објаснити укрштањем хомонимног прасловенског суфикса за извођење деминутива и поименичење придева са генитивом множине фитонима на *-ика* који су стајали као варијанте уз просте фитонимске облике. У тој употреби, суфикс је само српскохрватски — уп. Vaillant 1974, § 1042 и, с једне стране, рус. *дубик* „храстић” : сх. *дубик* „храстова шума”, а с друге стране парове као *лиџик* „липова шума” : *лиџовик* „исто” (поименичење од *лиџов џај* или *лџс*), али *дреник* „дренова шума” : *дреновик* „дренов пањ; дренов сок”, који указују да оно *-ик* што долази непосредно на фитонимску основу има колективно значење, отприлике као *-џе* у *лиџе*, *дрене*, док оно *-ик* што поименичава придев може стојати за било које значење исказиво именичког мушког рода. Како напоредо с простим облицима фитонима веома често постоје, неретко семантички еквивалентне, изведенице на *-ика* (нпр. *бор* : *борика*, *јела* : *јелика*), може се, уза сав опрез, изнети претпоставка да су стари генитиви множине од *јелика*, *борика* : *јелик, *борџк, са метатонијским циркумфлексом на слогу првобитно акутске интонације, а пре повлачења нагласка које имамо у савременим облицима *јџлика*, *бџрика* и које је сразмерно позна, само српско-хрватска појава, посведочена у штокавском и делимично у чакавском (уп. Stang 1957, 95), били, пре свега у спојевима *у *јелик*, у *борџк* „код јела, код борова”, реинтепретирани као акузативи сингулара *(у) *јелик*, (у) *борџк* од именица *јел-џк/бор-џк -џка* т. схваћених као изведенице од простих фитонима *јела*, *бор* продуктивним и такође циркумфлексно интонираним суфиксом *-џк* < **-џкџ*. У прилог тој претпоставци посебно говори изведеница *јасџк* „јасикова шума”, која је, очито, српскохрватска креација, јер нема, као ни други дримоними на *-ик*, паралела у другим словенским језицима, али нема ни друге деривационе основе осим прасл. **asika/osika* (буг. *јасџка*, сх. *јасџка*, слн. *јасџка*; укр. *осџка*); simplex *asa није потврђен нигде на словенском терену (уп. ЭССЯ 1, 80 д.). Да појава у том семантичком домену није морала бити ограничена на варијантност типа *бор* : *борика* нити на српскохрватски простор указивао би (морам признати, не сасвим јасан) акцентолошки налаз код топографског апелатива *јелав/јелах*. Бележи га Љубомир Павловић у бившој Соколској Нахији (Азбуковица и ужичко Подриње): „Сва обласна села имају своје *јелаве*. Јелави су на косама, на њиховим срединама с много извора и бучних потока, с поклизалим или потпуно утврђеним земљиштем или још клизи, све обрасло у дрво јову, око које су овде онде густе и високе праменови траве. Јелаве не покрива снег и по њима има на све стране млакви и живобара. Сваки јелав има свој дубоки и бучни поток а низ њега је и његова јова” (1930, 322). Очито, Павловић везује овај термин за назив за дрво који у области гласи *јова*, *јеова*, а најчешће *јошџика* (ibid. нап. 2). Преносећи овај податак, РСА s. v. даје варијанте нагласка *јџлав*, *-џава* и *јџлав*, *-а*; он, осим тога, бележи и варијанту са *-х*:

jělāx, *-āxa* и *jělāx*, *-a* у значењу „јелашје”, тј. „јошик”; оба примера су из народне песме из Босне. Два села *Jelax* код Братунца и Тешња (Imenik mesta) сведоче да се распрострањеност овог термина протеже преко источне у средњу Босну, док је најисточнији мени познат пример у северозападној Србији *Jělav*, поток у селу Врелу у ваљевској Тамнави (Ђупић/Милисављевић 1986, 459). Овај српски термин представља прасловенски реликт и подудара се, формално и семантички, са руским дијалекатским *elox* „листопадна шума усред ливаде” у владимирском говору, „подводно место, мочваран сенокос” у вјатском говору (ЭССЯ 1979, 24). При подударности рода и семантичког помака од „место обрасло јовом” у „влажно, травнато место” пада у очи разлика у нагласку између *elox* и *jělav*, како гласи на терену забележен пример, и *jělav/jělāx*, како гласи акцентована варијанта у РСА, која се, као ни *jělav/jělāx*, не заснива на податку из извора (у којима акценат није дат), те не можемо знати да ли су уредници речника те нагласке ставили „одока” или на основу позитивног сазнања. Осим тога, ако уопштење првобитно непостојаног *a < ь* из ном.-ак. у остале падеже, где бисмо очекивали да испадне (*jelax*, ген. *jelxa), и не изненађује, чудна је, ако је реална, његова дужина дата у РСА. Могуће се, дакле, чини да се и овде умешао стари генитив множине *jelxъ према стерп. *jelxā > jōxa* (уп. буг. *elxā*, сх., рус. *ольхā*), или, са сх. преносом нагласка, *jělxъ.¹²

Свесни смо да овај рад поставља више питања него што даје коначних одговора. За питања сматрамо да су добро и оправдано постављена; за понуђене одговоре свесни смо да се нити могу, нити смеју прихватити без резерве. Систематско прочешљавање топономастичке грађе, како савремене тако и историјске, уз проверу облика и акцената на терену, унели би више светла у овде тек начету проблематику. Исто важи за паралеле са других словенских подручја (уп. Рудних 1967, Никитин 1981). Наш скромни труд у потпуности би испунио своју сврху ако би подстакао колеге да у свакој прилици када им је то могуће на конкретним случајевима провере и преиспитају у њему изнете претпоставке.

ЛИТЕРАТУРА

Аличић 1984: А. С. Аличић, *Турски катјастарски њојиси неких њодручја зајадне Србије XV и XVI века* I, Чачак.

Бојанић 1975: Д. Боянич-Лукач, *Видин и Видинсикјат санджак през 15—16 век. Документи от архивите на Цариград и Анкара*, Софија.

¹² Уп. Лома 1994, 231, где сам први пут повезао термин *jelav / jelax* са рус. *elox*; Толстой 1969, 159 д. пише о полеском и белоруском термину *олѣс*, лок. *ольсѣ* „ольховый лес на болоте” изводећи га, за Карским, из балтског, где имамо лит. *alksnis* „јоха”, лет. *alksna* „мочварно место и јошик”; формална неподударност између словенске и балтских речи, као и постојање варијанте *elxъ са закономмерним *x* иза *ь < i* (ие. **elisā / alisā*) на руском и српском терену, упућује на то да источнословенски облик са *-e-* пре треба свести на чисто словенску варијанту *olxъ а *-s-* тумачити трећом, прогресивном палатализацијом, или као резултат уопштавања основе локатива *olxě где је оно настало од *-x-* по другој, регресивној палатализацији. Накнадно сам, љубазношћу проф. др Слободана Реметића, добио податак да се име села код Тешња акцентује *Jělav*, у *Jělavu*.

Бошковић 1974: Р. Бошковић, Поводом неких топонима, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* XL/1974, 22—35, прештампано у исти, *Основи ујоредне грамајике словенских језика. Фонетика, морфологија, грађење речи*, Београд, 2000, 380—396.

ГлСУД: *Гласник Српског ученог друштва*, Београд.

Грковић 1986: М. Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског власћелинства у XIV веку*, Београд.

Даничић: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I—III*, Биоград, 1863—1864.

ДЗ: *Законик Стефана Душана, цара српског 1349 и 1354*, на ново издао и објаснио Ст. Новаковић, у Београду, 1898.

Дучић 1931: Ст. Дучић, *Живои и обичаји племена Куча* (= СЕЗБ XLVIII).

Ђорђевић 1938: Т. Р. Ђорђевић, *Зле очи у веровању Јужних Словена* (= СЕЗБ LIII).

Ердељановић 1926: Ј. Ердељановић, *Стара Црна Гора* (= СЕЗБ XXXIX), репринт Београд, 1978.

ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, под редакцией О. Н. Трубачева, Москва, 1974—.

Заимов 1967: Ђ. Заимов, *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия*, София.

Заимов 1973: Ђ. Заимов, *Български географски имена с -јь*, София.

Зиројевић 1983: О. Зиројевић, Лесковац и његова нахија од 1455. до 1683. године, *Лесковачки зборник*, XXIII, 211—268.

Зиројевић/Ерен 1968: О. Зиројевић и И. Ерен, Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444—1446), *Врањски гласник*, IV, 377—416.

ЗН: *Стари српски записи и нађисии I—VI*, изд. Јь. Стојановић, Београд/Ср. Карловци, 1902—1926.

ЗС: *Законски синоменици српских држава средњега века*, изд. Ст. Новаковић, Београд, 1912.

Ивић 1985: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шћо-кавско наречје*, друго издање, Нови Сад.

ЈФ: *Јужнословенски филолог*, Београд.

Лома 1994: А. Лома, На ушћу Дњепра у Колубару (Стара словенска баштина у географској терминологији ваљевског краја), *Ваљевац. Велики народни календар за просћу 1994*, Ваљево, 229—236.

Мишковић 1875: Ј. Мишковић, *Ојис рудничког округа II*, ГлСУД XLI, 104—282.

Никитин 1981: А. В. Никитин, Генитивные и отченитивные топонимы Русского Северо-Запада, *Zeitschrift für Slawistik* 26/3, 419—430.

ОП: *Ономајолошки прилози*, Београд.

Павловић 1930: Јь. Павловић, *Соколска нахија*, СЕЗБ XLVI, 311—505.

Петровић 1988: Д. Петровић, *Топонимја Куча*, ОП IX, 1—163.

Пешикан 1981: М. Пешикан, *Из историјске шћононимје Подримља*, ОП II, 1—92.

Пешикан 1986: М. Пешикан, *Стара имена из доњег Подримља*, ОП VII, 1—119.

Радић 1999: Ј. Ј. Радић, *Микрошћононимја Беличког краја* (докторска дисертација), Ниш, пред објављивањем у ОП XVI.

РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности и Института за српски језик САНУ, Београд, 1959—.

Рудных 1967: Е. И. Рудных, Названия на -ых/-их в микротопонимии верхнего течения р. Устья, у: *Микротопонимия*, Москва, 145.

- СЕЗб = *Српски етнографски зборник* Српске академије наука, Београд.
 СП: *Српски топоними XV—XVIII века*, изд. Ст. Новаковић, ГлСУД XLII, 1—152.
- Стаматовић 1994: Р. Стаматовић, *Ономастика Зетје*, Београд/Голубовци.
 Стијовић 1982: Св. Стијовић, *О једном специфичном топонимасличком моделу у сливу Белог Дрима*, ЈФ XXXVIII, 123—130.
- Толстой 1969: Н. И. Толстой, *Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды*, Москва.
- Ђупић/Милицављевић 1986: Др. Ђупић и Св. Милицављевић, *Ономастика дела Тамнаве*, ОП VII, 437—482.
- Урошевић 1975: А. Урошевић, *Топоними Косова* (= СЕЗб LXXXIX).
- Чојковић 1833: Ч. Чојковић = С. Милутиновић Сарајлија, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, Будим, 1833, репринт Никшић 1990.
- Шкриванић 1959: Г. А. Шкриванић, *Именик географских назива средњовековне Зетје*, Титоград.

*

- Dulčić 1985: J. i P. Dulčić, *Rječnik bruškoga govora* (= Hrvatski dijalektološki zbornik t. 7, sv. 2).
- Feleszko 1970: K. Feleszko, *Skladnia genetiwi i wyrażen przyimkowych z genetiwiem w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław etc., срп. издање К. Фелешко, *Значења и синтакса српског жеништва*, Београд/Нови Сад, 1995 (прев. Г. Јовановић).
- ИМ: *Именик насељених места у СФРЈ*, Београд 1985.
- Miklosich 1872/74: Fr. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen I—II*, Wien.
- MS: *Monumenta Serbica*, ed. Fr. Miklosich, Viennae, 1858.
- Öbschelwiz: карта Србије из 1718. у прилогу књиге J. Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung* (Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs, n. F., Bd. III, Wien 1889).
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti I—XXIII, Zagreb, 1880—1976.
- Skok I—IV: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I—IV, Zagreb, 1971—1974.
- Stang 1957: Chr. S. Stang, *Slavonic Accentuation* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo I Hist.-Fil. Klasse, N° 3), Oslo.
- Stanislav 1948: J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku* I—II, Turčiansky Sv. Martin.
- Vaillant 1974: A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves* IV, Paris.

Aleksandar Loma

DER BERGNAME INOK UND DAS PROBLEM DES SEKUNDÄREN SINGULARS
 IN DER SLAVISCHEN ORTSNAMENGEBUG

Zusammenfassung

Bekanntlich fiel im Slavischen der Nominativ / Akkusativ Singular der *o*-Stämme mit ihrem Genitiv Plural lautlich zusammen; nur der sog. „metatonische“ Akzent des Genitivs Plural, dem im Serbokroatischen eine Zurückziehung des Akzents und die Verlängerung der beiden Endsilben hinzutrat, ermöglicht es, zwischen den beiden Kasusformen zu unterscheiden. Auf diese Weise

läßt sich eine Reihe Fälle erklären, wo eine Form des Singulärs statt der zu erwartenden Pluralform als Ortsname vorkommt, so der Bergname *Īnok*, angesichts dem Zusammenfall der ursl. Präpositionen *u* „bei“ und *vā* „in“ in den meisten skr. Mundarten, aus der Fügung *u Īnok* „bei den Mönchen“ (vgl. deutsch. *München*), und auf der anderen Seite *Mirjān-glavica* als „der Laien Berg“ (im Gegensatz zu *Crkovna glavica* „Kirchberg“; im letzteren Fall doublet der possessive Genitiv Plural die adjektivischen Bildungen auf *-vskā*, vgl. aserb. *vlaški katun̄ = katun̄ Vlah̄* (Gen. pl.). Auf diese Weise ist z. B. auch der Übergang von *Konjusi* „die Pferdeknechte“ in die Singularform *Konjuh* über **selo Konjuh* „Dorf der Pferdeknechte“, oder *u Konjuh* „bei den Pferdeknechten“ zu deuten. Sogar der Ortsnamentyp *Vojnĕg*, dem ein unabgeleitetes Singular des Personennamens zugrundezuliegen scheint, läßt sich über den Gen. pl. auf die patronymische Pluralbezeichnung *Vojnĕzi* zurückführen. Schließlich wird die Möglichkeit erwogen, den Geburtsort der skr. Waldbezeichnungen auf *-ik*, vom Typ *jĕl-ik* „Tannenwald“, zu *jela* „Tanne“, im umgedeuteten Gen. pl. *jelik* von *jelika = jela* zu suchen.